

O'RTA OSIYONING QADIMGI MASJIDLARI TARIXI

Abdullayev Zohidjon

Namangan davlat universiteti

Tarix yo'nalishi talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8371631>

Annotatsiya: Maqolada Markaziy Osiyo masjidlari tarixi haqida ma'lumotlarga to'xtalib o'tilgan. Bunda Qoraxoniylar davridagi masjidlar haqida ham ma'lumot berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Masjid, harbiy bosqinchilik, islom dini, Qoraxoniylar, Deggaron.

Birinchi masjidlar O'rta Osiyo shaharlarida nafaqat yangi dinning markazi, balki harbiy bosqinchilikning moddiy timsoli, yangi siyosiy va dastlab xorijiy kuch sifatida paydo bo'lgan. Bu yerda islomning g'alaba qozonishi bevosita arablar bosqinining natijasi edi, bu Islom va buddizm va nasroniylik o'rtasidagi jiddiy farq edi, ular ham "import qilingan" dinlar bo'lgan, lekin Markaziy Osiyoga tinch va sekin-asta kirib borgan va davlatga da'vogarlik qilmagan. Bu erda din. O'rta Osiyoda arablar istilosidan oldin musulmon jamoalari va masjidlari mavjud bo'lganligi haqida hech qanday belgilar yo'q. O'rta Osiyo aholisi ommasi islomni o'zining tabiiy ma'naviy asosi, masjidlarni esa ma'naviy-ijtimoiy markaz sifatida his qilishi uchun ma'lum vaqt kerak bo'ldi. O'sha davrdan boshlab masjidlar me'morchiligi dastlab arab naqshlarini takrorlab, o'zining badiiy merosiga aylanib, tobora mustaqil bo'lib bormoqda. O'rta Osiyoning eng qadimgi masjidlari saqlanib qolmagan, ammo ular arablar yoki mahalliy quruvchilar tomonidan oddiy arab namunasi bo'yicha qurilganiga shubha yo'q, albatta, agar boshqa dinlarning ibodatxonalari masjidlar uchun moslashtirilmagan bo'lsa. Ushbu naqsh mustahkam to'rtburchaklar panjara va devorlar ichidan yog'och tomni qo'llab-quvvatlovchi bir qator ustunlarni o'z ichiga olgan.

Islom dini davlat dini sifatida qaror topishi bilan masjid diniy binoning asosiy turiga aylandi. 8-asrdagi O'rta Osiyo masjidlari faqat yozma manbalardan ma'lum. Ulardan birinchisi, arab xalifaligi qo'shinlari tomonidan shahar bosib olingandan so'ng darhol Marv markazida qurilgan Beni Mahan sobori masjidi edi. Namozxonlar uchun tor bo'lgach, shahar darvozalarida kengroq, keyin Majan kanalida boshqasi qurilgan. Movarounnahrning birinchi masjidi arablar tomonidan Buxoroda qurilgan. U 713 yilda Buxoro archasida "butparastlar" ibodatxonasi o'rnida qurilgan. Bir vaqtning o'zida yoki biroz vaqt o'tgach, asosiy islom bayramlari Qurbon va Ramazon kunlarida ommaviy ibodat qilish uchun masjid - "namozgoh" tashkil etildi. Bosh juma masjidi (Juma masjidi) 795 yilda ark va shahriston orasidagi tor joyda paydo bo'lgan. Arablar mamlakatni boshqarishda mahalliy zodagonlarga tayangan, Arab xalifaligi tarkibiga kirgan O'rta Osiyo yerlari muxtoriyatga ega bo'lgan. 821-yilda Shimoliy Xuroson va Movoruunnahrdan (arablar O'rta Osiyo Mesopotamiyasini shunday atashgan) hukmronlik qilgan Hirot viloyatining tub aholisi Tohiriylar mustaqillik uchun kurashdilar. Ayniqsa, Samarqand, Shosh, Farg'ona va Ustrushona hokimlari bo'lgan Somoniylar urug'i alohida ajralib turardi. Vaqt o'tishi bilan Buxoro ham shu urug' qo'liga o'tib, 888-yilda Ismoil Somoniy o'z davlatida nafaqat Movoruunnahr, balki Xorazm, Xuroson va Sharqiy Eronni ham birlashtirgan mustaqil sulolaga asos soldi.

Qoraxoniylar shahar madaniyatining ahamiyatini tushungan va qadrlagan va undan ma'lum darajada foydalangan. Shunday qilib, qoraxoniylar xoni Arslonxon Muhammad(1102-1130) hatto ko'plab binolar quruvchisi sifatida ham shuhrat qozongan. Buxoroni bezashga hissa qo'shgan. Uning buyrug'i bilan ikkita masjid qad ko'tardi, katta sobor masjidi qurildi va uning

yonida ulug'vor Minorai Kalon minorasi tomlar ustida ko'tarildi. 11-12-asrlarda 11-asrda qayta qurilgan va o'yilgan taqillatgich bilan bezatilgan Dandenakan hovli masjidi faoliyat ko'rsatgan. Hovli turi katta juma xizmati ehtiyojlariga ko'proq mos keladi. Kichikroq masjidlar to'rt ustunli gumbazli qurilgan. Bu turga XI asr boshlarida Xazar qishlog'idagi Deggaron masjidi kiradi. 12-asrga oid Buxoro namozgohi masjididan 16-asrda ta'mirlangan va qo'shimcha qilingan, faqat mehrobli devor qolgan. Olti ustunli Buxoro Mag'oki-Attari masjidi (miloddan avvalgi XII asr)) masjidning g'ayrioddiy boy, plastik, bayramona dizayni odamni hayratda qoldirdi. Masjidlar yaqinida - hammasi emas, lekin muhimroq - minoralar o'rnatilgan. 11—12-asrlarga oid ko'plab minoralar hozirgacha saqlanib qolgan, lekin ulardan faqat ikkitasi to'liq saqlanib qolgan — Buxoroda Minorai Kalon (1127) va Vobkentdagi Vobkent minorasi (1196-1197).). Qolganlari uchun tepasi silkinishlar tufayli ulotirilgan, shuning uchun bu tuzilmalarning balandligi aniqlanmagan. Mehrob (XI asr.) Dandenakan masjidi Marokashning hovli mehroblariga o'xshaydi. Xivadagi Juma masjidining ayrim ustunlari XII asrga oid.

Xorazmning va ayniqsa, poytaxti Urganchning XIV asrda gullab-yashnashi o'sha davrda Sharqiy Yevropani Osiyo mamlakatlari bilan bog'lab turuvchi asosiy savdo yo'lida nihoyatda qulay joylashuvi bilan bog'liq edi. Qutlug' Temur hukmronligi davrida, Ibn Battutaning so'zlariga ko'ra, bu "turk shaharlarining eng kattasi, eng ahamiyatlisi va go'zali, go'zal bozorlari va keng ko'chalari, ko'plab binolari bor" edi. Monumental inshootlar orasida Qutlug' Temurning rafiqasi To'rabekxonim juma masjidi alohida ajralib turardi. Qutlug' Temur minorasi shu paytgacha juma masjidi binosiga tegishli edi.

References:

1. [Ref.uz]
2. "Markaziy Osiyo masjidlari" O'zME. M-harfi Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
3. Хакимов, С. (2023). ПОВТОРНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВОДЫ В АВТОМОЙКАХ ПУТИ МАРШРУТИЗАЦИИ. *ТЕСНика*, (1 (10)), 1-5.
4. Хакимов, С., & Тургунбаева, М. (2023). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОПЫТА ЯПОНИИ, США И ГЕРМАНИИ В ПОВЫШЕНИИ КАЧЕСТВА ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ. *ТЕСНика*, (2 (11)), 17-19.
5. Кодирова, Ф., Хакимов, С., & Турғунбаева, М. (2023). ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К СОВРЕМЕННЫМ ТЕПЛОИЗОЛЯЦИОННЫМ СТРОИТЕЛЬНЫМ МАТЕРИАЛАМ. *ТЕСНика*, (2 (11)), 5-9.
6. Yuvmitov, A., & Hakimov, S. R. (2021). Influence of seismic isolation on the stress-strain state of buildings. *Acta of Turin Polytechnic University in Tashkent*, 11(1), 71-79.
7. Ювмитов, А. С., & Хакимов, С. Р. (2020). ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ СЕЙСМОИЗОЛЯЦИИ НА ДИНАМИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗДАНИЯ. *Acta of Turin Polytechnic University in Tashkent*, 10(2), 14.
8. Hakimov, S., & Dadaxanov, F. (2022). STATE OF HEAT CONDUCTIVITY OF WALLS OF RESIDENTIAL BUILDINGS. *Science and innovation*, 1(C7), 223-226.
9. Yuldashev, S., & Hakimov, S. (2022). ТЕМИР ЙЎЛ ТРАНСПОРТИДАН КЕЛИБ ЧИҚАДИГАН ТЕБРАНИШЛАР ҲАҚИДА. *Science and innovation*, 1(A5), 376-379

10. Хакимов, С. (2022). АКТИВ ВА ПАССИВ СЕЙСМИК УСУЛЛАРИ ҲАМДА УЛАРНИНГ АСОСИЙ ВАЗИФАЛАРИ. *Journal of Integrated Education and Research*, 1(2), 30-36.
11. Хакимов, С., Шаропов, Б., & Абдуназаров, А. (2022). БИНО ВА ИНШОТЛАРНИНГ СЕЙСМИК МУСТАҲКАМЛИГИ БЎЙИЧА ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР (РОССИЯ, ЯПОНИЯ, ХИТОЙ, АҚШ) МЕЪЁРИЙ ХУЖЖАТЛАРИ ТАҲЛИЛИ. *BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI*, 806-809.
12. Rasuljon o'g'li, K. S., & Muhammadjanovna, K. F. (2023). ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF USING STEEL REINFORCEMENTS AND COMPOSITE REINFORCEMENTS IN BUILDING STRUCTURES. *AMALIY VA FUNDAMENTAL TADQIQOTLAR JURNALI | JOURNAL OF APPLIED AND FUNDAMENTAL RESEARCH*, 2(6), 1-5.

